

Νίκος Μπακόλας

Πεζογράφοι της Θεσσαλονίκης

Συνήθως τοποθετούν την αρχή της πεζογραφίας στη δεκαετία του 1930 και μάλιστα στην αρχή της. Και από μια άποψη, με μέτρο την εκτίναξή της προς ουσιαστικότερα επιτεύγματα, η τοποθέτηση αυτή είναι ορθή. Παρ' όλ' αυτά μια δίκαιη καταγραφή των ανθρώπων που πρόσφεραν σ' αυτόν το χώρο (και σε κάθε άλλο) επιβάλλει να αναφερθεί κανείς και σε όσα προηγουμένως είχαν προσφερθεί, όποια κι αν ήταν αυτά και όποιας αξίας.

Σ' αυτήν την «έρημη χώρα» λοιπόν, όπως συνηθίζει να την αποκαλεί ο ποιητής Γ. Θ. Βαφόπουλος, η ερημιά δεν ήταν απόλυτη. Υπήρχαν άνθρωποι που έγραφαν και που κυκλοφορούσαν πεζογραφήματα. Αρκετοί ήταν δημοσιογράφοι (όπως ο Ωρολογάς, ο Φαρδής, ο Χασητζόγλου, ο Καμμώνας), αλλά υπήρξαν και άλλοι που άφησαν διβλία με πολλές ή λίγες αξιώσεις. Αναμφισβήτητα πρέπει να ξεχωρίσει κανείς τον Γεώργιο Μόδη, που πρωτοεμφανίστηκε το 1920 και που από τότε, μέχρι και τη δεκαετία του 1950, παρουσίαζε τις «Μακεδονικές ιστορίες» του, έναν όγκο κειμένων, που μέσα του κρύβει ένα σημαντικό ποσοστό αξιόλογων αφηγήσεων, που κάποτε θα πρέπει να ξεχωριστεί και να παρουσιαστεί σωστά.

Πριν από το 1930, επίσης, ο Κώστας Κόκκινος δημοσίευσε μια σειρά μικρών διηγημάτων αξιοπρόσεκτης ευαισθησίας, ο Μ. Λαγουδάκης παρουσίασε το μυθιστόρημά του «Ο κύριος Παρλεδού Φρανσέ και η κυρία Ισελόγκουε», ο Θανάσης Τζήμητρας έδωσε τα ηθογραφικά θρακικά διηγήματά του, ο Ράδος Χατζηνάσης νουβέλες. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι όλα αυτά συνθέτουν την προϊστορία της πεζογραφίας της Θεσσαλονίκης που, μάλιστα, δεν προδίδε καθόλου τη μετέπειτα εξέλιξη.

Το μεγάλο ξεκίνημα

Η πεζογραφία της Θεσσαλονίκης, αυτό που προσέχτηκε και που επαινέθηκε αργότερα και από την αθηναϊκή κριτική, ξεκινάει στα 1930 με το πρώτο διβλίο του Στέλιου Ξεφλούδα, που δεν ήταν μάλιστα Θεσσαλονικιός, αλλά δούλευε τότε στην πόλη αυτή σαν καθηγητής. Σε λίγο θα παρουσιαζόταν ο Γιώργος Δέλιος και ο Αλκιδιά-

δης Γιαννόπουλος, στα 1934, αφού όμως είχε προηγηθεί στα 1932 η έκδοση του περιοδικού «Μακεδονικές ημέρες», που αποτέλεσε και τον άξονα γύρω από τον οποίο κινήθηκε και δημιουργήσε το σύνολο σχεδόν των λογοτεχνών της Θεσσαλονίκης εκείνων των χρόνων.

Η άνθηση δεν δημιουργήθηκε, βέβαια, από σύμπτωση. Η Θεσσαλονίκη, σημαντικό οικονομικό και κοσμοπολίτικο κέντρο, με τη διέλευση πολλών ξένων και την παραμονή άλλων τόσων, μήλο έριδος πολλών, που αναμφισβήτητα έφεραν την κουλτούρα τους, τις ιδέες τους, ακόμη και τον τρόπο ζωής τους, η πόλη αυτή που είχε πια ξεπεράσει – πράγμα που ήταν απαραίτητο – τις δυσκολίες που είχαν δημιουργήσει η σκληριά εκατονταετιών, οι αλληπάλληλοι πόλεμοι και άλλες αντιξοότητες, όπως, για παράδειγμα, η δημιουργία του κράτους της Εθνικής Άμυνας από τον Βενιζέλο, η μεγάλη πυρκαγιά του 1917, η αθρόα έλευση των προσφύγων, που κι αυτοί έφεραν τον δικό τους τρόπο ζωής, με πολλά συν και πλην, διαμόρφωνε σιγά σιγά ένα δικό της πρόσωπο που έπαιρνε πρόσθετη ορμή από τη λειτουργία (το 1926) του πανεπιστημίου, πράγμα που σήμαινε την έλευση κάποιων σημαντικών ανθρώπων του πνεύματος (του Θεοδωρίδη, του Χατζηδάκι, του Τατάκη κ.ά.) που μπορεί οι ίδιοι να μην ήταν δημιουργοί στον λογοτεχνικό χώρο, έφεραν, ωστόσο, μαζί τους πνευματικές ανησυχίες και ιδέες σύγχρονες. Ας μην ξεχαστεί ακόμη ότι η Θεσσαλονίκη είχε πίσω της μια πολυτάραχη πολιτική ζωή, όσο κι αν δεν είχε μακρές ρίζες, είχε τη σοσιαλιστική Φεντερασιόν του Μπεναρόγια κι επίσης ένα ζωντανό προλεταριάτο. Και δεν είναι, μάλλον, τυχαίο που η πρώτη διεθνής έκθεση της χώρας εδώ ιδρύθηκε και λειτούργησε.

Η σύνθεση όλων αυτών δεν μπορεί παρά να αποτέλεσε το γόνιμο έδαφος όπου φύτρωσε μια πνευματική πραγματικότητα που είχε ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα: ξεχώριζε σχεδόν απόλυτα από τη σύγχρονή της πεζογραφία της Αθήνας. Ας μη μιλήσουμε για σχολή, γιατί δεν θα ευστοχήσουμε. Καλύτερα να λεχθεί πως η πεζογραφία της βορειοελλαδικής πρωτεύουσας, έτσι που διαμορφώθηκε λίγο πριν τη δικτατορία του Μεταξά και που συνεχίστηκε κατά τη διάρκειά της, είχε μια ιδιαιτερότητα με βασικά γνωρίσματα την εσωστρέφεια και την τάση προς τον εσωτερικό μονόλογο. Οι πεζογράφοι της Θεσσαλονίκης – όσοι ζούσαν και δημιουργούσαν εκείνον τον καιρό στην πόλη αυτή – είχαν τη βεβαιότητα πως δημιουργούσαν κάτι ξεχωριστό μέσα στο σώμα της ελληνικής λογοτεχνίας. Οι λόγοι, πέρα απ' όσα αναφέρθηκαν παραπάνω σαν γενικότερο πλαίσιο, ήταν αρκετοί και αποδεκτοί (έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί) παρ' όλο που δημιουργούν αρκετές αντίθετες σκέψεις.

Έχει γραφτεί πως οι πεζογράφοι της Θεσσαλονίκης του 1930-40 ζήτησαν να ακολουθήσουν μια γραφή που ξεκινούσε από μοντέρνους πεζογράφους της τότε Ευρώπης (η αμερικανική κουλτούρα δεν επηρέαζε ακόμη) από τον Κάφκα, τον Τζόυς, τον Προυστ ή τη Γουλφ και τη Μάνσφελντ. Και, σίγουρα, είναι φανερές οι επιδράσεις, σε πολλά πεζογραφήματα Θεσσαλονικέων, των φωνών αυτών. Ωστόσο, το ζητούμενο είναι όχι ποιους ακολούθησαν ή σε ποιους αναζήτησαν τις εκλεκτικές τους συγγένειες, αλλά το γιατί το έπραξαν· κι ακόμη σε πόση έκταση εκφράζονται οι επιρροές αυτές και πόσο παρέμειναν χρονικά στο παραπέρα έργο τους. Δεν θα μπορούσε βέβαια να υποστηριχτεί σοβαρά ότι οι πεζογράφοι της Αθήνας δεν γνώριζαν τους ίδιους δημιουργούς και δεν τους εκτιμούσαν ή δεν θέλγονταν από αυτούς. Επομένως, μοιραία οδηγείται κανείς στην άποψη ότι οι επιρροές δρήκαν το κατάλληλο έδαφος.

Ακόμη περισσότερες αμφιβολίες δημιουργεί η άποψη ότι η πεζογραφία της Θεσσαλονίκης διαμορφώθηκε στην ξεχωριστή μορφή της επειδή μερικοί εκπρόσωποί της σπούδασαν για μικρά σχετικά διαστήματα στην Ευρώπη και είχαν, έτσι, την ευκαιρία να ενημερωθούν με τη νεότερη λογοτεχνία της Εσπερίας και να κατακτηθούν από αυτήν. Γιατί, φυσικά, θα υπήρχαν αρκετοί λογοτέχνες, που ζούσαν στην Αθήνα και που είχαν ταξιδέψει ή σπουδάσει στην Ευρώπη. Λογικά, μάλιστα, η προσπέλαση των Αθηναίων λογοτεχνών προς τη νεότερη ξένη πεζογραφία και ποίηση θα ήταν ευκολότερη, ακόμη κι αν σκεφτεί κανείς πως η Θεσσαλονίκη δεν διέθετε τότε ούτε μια διβλιοθήκη της προκοπής. Δεν εί-

Γιωργος Λέφτερης

ναι, λοιπόν, εύκολο να απαντήσει κανείς πώς και γιατί η πεζογραφία της Θεσσαλονίκης ακολούθησε τη γνωστή της πορεία, όπως δεν είναι εύκολο να αποφανθεί κανείς για τους λόγους που καθόρισαν την παραπέρα εξέλιξή της, που κι αυτό αποτελεί ένα ενδιαφέρον στοιχείο στην πεζογραφία της δεύτερης πόλης της Ελλάδας, που ήταν και η μόνη, πέρα από την πρωτεύουσα πόλη που κράτησε την ιδιαιτερότητά της, ενώ δεν συνέβη, ας πούμε, κάτι ανάλογο στην Πάτρα, το Βόλο ή την Κρήτη, που οι πνευματικοί τους άνθρωποι έσπευσαν να ενταχθούν στον κύριο πνευματικό κορμό της χώρας.

Η πιθανότερη εξήγηση, πέρα απ' όσα υποδηλώνουν όσα αναφέραμε πιο πάνω, είναι πως οι Θεσσαλονικείς πεζογράφοι χάραξαν τη, ας τη χαρακτηρίσουμε, νεότερη πορεία τους (αναπροσαρμοζόμενοι κάθε φορά με πιο καινούρια δεδομένα) περισσότερο από αντίδραση προς την αθηναϊκή παράδοση, που έτσι κι αλλιώς ήξεραν πως δεν μπορούσαν να εκπορθήσουν, και από μια εσωστρεφή διάθεση, που ίσως ξεκινούσε από ένα είδος αίσθησης μειονεξίας, ακόμη και στη δυνατότητα προβολής. Τα περισσότερα πεζογραφήματα των Θεσσαλονικέων συνεπάγονται, μετά το 1930, μια απόρριψη της πεζογραφίας του Καρκαβίτσα, του Νιρβάνα, του Ξινόπουλου, του Βλαχογιάννη κλπ. και μια προσπάθεια έκφρασης πρωτόγνωρης για τα ελληνικά γράμματα και «δύσκολης», ακόμη κι αν αυτό θα είχε σαν τίμημα την απώλειά της επαφής με το πλατύ κοινό, το οποίο, άλλωστε, ποτέ δεν έλπιζαν ότι θα κατακτήσουν.

Συγγραφείς και διδλία

Κάθε κείμενο σαν το παρόν, έχει υποχρέωση ή, ακόμη, και βασικό στόχο να παρουσιάσει τους συγγραφείς και τα διδλία τους, παρ' όλο που έχουν γίνει ανάλογες εργασίες και στο παρελθόν, η κάθε μια με τη δική της επιτυχία και, θα λέγαμε, αμερόληπτα. Ωστόσο πρέπει να αναφερθούν με στους πνευματικούς ανθρώπους της Θεσσαλονίκης, στους παλιότερους, τους θεμελιωτές θα λέγαμε, αλλά και στους πολύ νεότερους, που αξίζει τον κόπο να παρουσιασθούν και να επαινεθούν μάλιστα.

Στην πρώτη, τη βασική ομάδα πεζογράφων της Θεσσαλονίκης ανήκει ο Στέλιος Ξεφλούδας, που πρωτοεμφανίστηκε το 1930 με τα «Τετράδια του Παύλου Φωτεινού», έδωσε στη συνέχεια τα διδλία «Εσωτερική συμφωνία», «Εύα» και «Στο φως του λευκού Αγγέλου» και, το 1940, μετά τη στράτευσή του και τις κακουχίες του αλβανικού μετώπου (που τις περιέγραψε στο διδλίο του «Άνθρωποι του μύθου») εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, όπου συνέχισε την προσφορά διδλίων στην ίδια γραμμή του εσωτερικού μονόλογου και της αυτοανάλυσης. Πέθανε πέρυσι. Στην ίδια ομάδα ανήκουν και ο Γιώργος Δέλιος και Αλκιβιάδης Γιαννόπουλος, που έβγαλαν διδλία το 1934, καθώς και ο Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης, που παρουσίασε τον «Ανδρέα Δημακούδη» (με ψευδώνυμο) τον επόμενο χρόνο.

Αυτός είναι ο πρώτος πυρήνας της πεζογραφίας της Θεσσαλονίκης, που συνέχισε τη δραστηριότητά του για πολλά χρόνια, και μετά τον πόλεμο. Ο Γιώργος Δέλιος έδωσε τα πεζογραφήματα «Οι άνθρωποι που νοσταλγούν», «Στα ίχνη του άγνωστου θεού», «Μουσική δωματίου», «Οικογένεια», «Ο ήλιος και τ' άστρα», «Κασσανδρινή ακτή» και «Δοκιμασία» μαζί με πολλά άλλα, που δεν ανήκουν όμως στο χώρο της πεζογραφίας. Πέθανε στα 1980 και χαρακτηρίστηκε σαν «πεζογράφος των χαμηλών εσωτερικών τόνων», που κάποτε κάποτε προσθέτει και την εξωτερική δράση στα κείμενά του.

Ο Αλκιβιάδης Γιαννόπουλος, που πέθανε στα 1981, έδωσε τα διδλία «Κεφάλια στη σειρά», «Ηρωική περιπέτεια», «Το δάσος με τους πίθηκους», «Ο πίθος των Δαναϊδων», «Η σαλαμάντρα», «Η τυφλόμυγα» και άλλα. Μεγάλο μέρος των γραφτών του είναι διηγήματα. Σ' ολόκληρο το έργο του, ο Γιαννόπουλος κινήθηκε ανάμεσα στην πραγματικότητα και στο όνειρο ή στο συνδυασμό τους, όπου πίσω από ασημαντες φαινομενικά πράξεις αποκαλύπτονται εξάρσεις και ακόρεστη δίψα για ζωή.

Ο Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης είναι ο μόνος από την πρώτη εκείνη τετράδα που τον έχουμε ακόμη

ανάμεσά μας και σίγουρα ο πιο σημαντικός Έλληνας πεζογράφος του καιρού μας. Μετά τον «Ανδρέα Δημακούδη», έβγαλε τα διδλία «Ο πεθαμένος και η Ανάσταση», «Αρχιτεκτονική της σκόρπιας ζωής», «Το μυθιστόρημα της κυρίας Έρσης», «Μητέρα Θεσσαλονίκη», «Προς εκκλησιασμόν», «Ομιλήματα» και άλλα. Ο Πεντζίκης μπορεί να θεωρηθεί ο «πιο μοντέρνος» της γενιάς του, ο συγγραφέας που, έχοντας επιδράσεις από τον Τζόνς, χρησιμοποιεί έναν ιδιότυπο συνειρημό στο λόγο, στη γλώσσα, ενώ η προσήλωσή του στη Θεσσαλονίκη και το Βυζάντιο, που ανάγει άμεσα στην ορθοδοξία, τον καθιερώνει σαν τον πιστότερο και πιο παθιασμένο εκφραστή της πόλης που τον γέννησε.

Ο Αρκάδιος Λευκός είναι ένας πεζογράφος του μεσοπολέμου που δεν πρέπει να αγνοηθεί, κυρίως για το διδλίο του «Κρίσις» που κυκλοφόρησε στα 1935 και δημιούργησε έντονο ενδιαφέρον. Δεν ενσωματώνεται ο λόγος του Λευκού στο κλίμα των άλλων, των συγχρόνων του, πεζογράφων της Θεσσαλονίκης. Ο λόγος του είναι καθημερινός, αγοραϊός θα έλεγε κανείς, ωστόσο, εκφράζοντας τα βάσανά του από την οικονομική ανέχεια (η «Κρίσις» δένεται με το οικονομικό κραχ εκείνου του καιρού), θυθίζεται κι αυτός μέσα στον εαυτό του.

Έτσι κλείνει ο κύκλος των πεζογράφων – των πιο αξίων τουλάχιστον – που εμφανίστηκαν προπολεμικά στη Θεσσαλονίκη, έθεσαν τις βάσεις της «σχολής» της, αλλά και κυριάρχησαν τουλάχιστον μέχρι το 1960 στην πνευματική ζωή της. Κοντά σ' αυτούς, βέβαια, ζούσαν και δημιουργούσαν και άλλοι πνευματικοί άνθρωποι, μικρότερης ακτινοβολίας και τοποθετημένοι έξω από το ιδιότυπο πεζογραφικό κλίμα της πόλης.

Μετά τον πόλεμο – Πρώτη γενιά

Οι καινούριες πεζογραφικές δυνάμεις της Θεσσαλονίκης, οι μεταπολεμικές, που σε ηλικία θα μπορούσαν να ήταν γιοι των προηγούμενων, εμφανίστηκαν μετά το 1950, αφού κατακάθησε ο σπαραγμός του πολέμου και των μεταπολεμικών περιπετειών. Πρώτος έβγαλε διδλίο («Τα αγρίμια του άλλου δάσους») ο Τηλέμαχος Αλαβέρας, που στη συνέχεια έδωσε τα διδλία «Το ρολόγι», «Το μισό του φεγγαριού», «Οδοστρωτήρας» και ύστερα από αρκετή σιωπή, το «Απ' αφορμή». Ο Αλαβέρας που παρουσιάστηκε με ένα διδλίο κυριαρχημένο από τις εμπειρίες του εμφύλιου, συνέχισε με διηγήματα και μυθιστορήματα, όπου άλλοτε εκφράζει τη ζωή μέσα στη μεταπολεμική καπιταλιστική κοινωνία ή θυμάται (στα τελευταία διηγήματά του) παλιότερες εποχές. Ένα

χρόνο μετά τον Αλαβέρα, έβγαλε το πρώτο διβλίο του ο Βασίλης Βασιλικός, σε νεαρή ηλικία, τη «Διήγηση του Ιάσονα», με έντονες επιδράσεις του Ζιντ. Ακολούθησε το διβλίο «Θύματα ειρήνης» και κατόπιν η τριλογία «Το φύλλο-Το πηγάδι-Το αγγέλιασμα» ό,τι καλύτερο πρόσφερε ο Βασιλικός στην ελληνική πεζογραφία. Από κει και πέρα το έργο του Βασιλικού, ογκώδες και συζητήσιμο, επηρεάζεται από πολιτικές σκοπιμότητες ή μια κινητικότητα που ελάχιστη σχέση έχει με τη Θεσσαλονίκη. Άλλωστε ο συγγραφέας έφυγε από την πόλη και έζησε στη συνέχεια στην Αθήνα, στο εξωτερικό και πάλι στην Αθήνα.

Ο υπογράφων δεν μπορεί να αναφερθεί στον εαυτό του, παρά μόνο χρονογραφικά για να θυμίσει ότι το πρώτο του διβλίο κυκλοφόρησε στα 1958. Μετά από δυο χρόνια εμφανίστηκε ο Γιώργος Χειμωνάς με το διβλίο του «Πεισίστρατος», που αποτέλεσε σαφή συνέχεια στο κλίμα εσωτερικού μονόλογου και συνειρμικής γραφής της Θεσσαλονίκης. Παρ' όλο που και ο Χειμωνάς μετανάστευσε γρήγορα στην πρωτεύουσα, τα διβλία του, λιγосέλιδα αλλά πολλά σε αριθμό και, κυρίως, σημαντικά για τα ελληνικά γράμματα, δένονται άρρηκτα με τον κορμό της θεσσαλονικιώτικης πεζογραφίας. Τα διβλία του Χειμωνά είναι: «Η εκδρομή», «Μυθιστόρημα», «Ο γιαντρός Ινεότης», «Ο γάμος», «Ο αδελφός», «Χτίστες», «Τα ταξίδια μου».

Ο Παύλος Παλασιώπης αποτελεί μιαν ιδιότυπη περίπτωση στη λογοτεχνία της Θεσσαλονίκης. Γεννημένος στα 1906 και ανήκοντας στη συντροφία των προπολεμικών λογοτεχνών, έχοντας μάλιστα γράψει μερικά από τα διηγήματά του πριν το 1940, δίστασε να παρουσιάσει τότε την εργασία του, τον εμπόδισαν αργότερα κατοχή και μεταπολεμικές αντιξοότητες, και αποφάσισε στα 1962 να κυκλοφορήσει δουλειά που είχε κρυμμένη για χρόνια στα συρτάρια του. Το πρώτο του διβλίο «Η αίθουσα» δημιούργησε τότε σημαντική εντύπωση για τη δύναμη της αφήγησης, την έκφραση μιας καφκικής αγωνίας, ενός εσώτερου άγχους, αλλά και μιας ποίησης που θύμιζε Πόε. Με το δεύτερο διβλίο του «Εκτροπή», στα 1972, επιβεβαίωσε πως αποτελούσε μια από τις πιο αξιόλογες μονάδες της λογοτεχνίας του βορειοελλαδικού χώρου.

Ανάλογη είναι και η περίπτωση του Στέργιου Βαλιούλη, παρ' όλο που η πεζογραφία του κινείται σε εντελώς άλλο κλίμα. Γεννημένος το 1916, μπόρεσε να δώσει το πρώτο του πεζογράφημα μόνο το 1961, το «Ένας βασιλιάς χωρίς τακτ» για να φτάσει πολύ αργότερα στην επιτυχία με το διβλίο του «Πολίτης δ' κατηγορίας», που γνωρίζει αλλεπάλληλες εκδόσεις.

Ωστόσο η πιο ιδιότυπη περίπτωση αξιου διηγηματογράφου της Θεσσαλονίκης είναι ο Γιώργος Κιτσόπουλος, που ήταν από τους σημαντικώ-

Νίκος Μπανολίας

τερους παράγοντες έκδοσης του «Κοχλία» και που εκεί πρωτοπαρουσίασε τα διηγήματά του, κι αργότερα σε άλλα περιοδικά της Θεσσαλονίκης και της Αθήνας. Αισθαντικός, γλαφυρός και εύστοχος διηγηματογράφος, ο Κιτσόπουλος έδωσε συγκεντρωμένη δουλειά σε διβλίο μόνο το 1968, με τον τίτλο «Εκλογή – 19 διηγήματα» κι αργότερα (1972) τη νουβέλα «Η αποκαθήλωση». Ο Κιτσόπουλος λογικά θα πρέπει να τοποθετηθεί σαν ο πρώτος ανάμεσα στους μεταπολεμικούς πεζογράφους της Θεσσαλονίκης, αφού την κύρια λογοτεχνική δράση του την ανέπτυξε λίγο μετά το τέλος της κατοχής και παράλληλα με τους Δέλιο και Πεντζίκη.

Μετά τον πόλεμο – Δεύτερη γενιά

Στη δεκαετία του 1960 εμφανίζεται μια νέα σειρά πεζογράφων, μερικοί σε ηλικία ωριμότητας. Το πιο σημαντικό γεγονός, βέβαια, αυτής της δεκαετίας αποτέλεσε η στροφή του Γιώργου Ιωάννου από την ποίηση στην πεζογραφία και το ολοκληρωτικό δόσιμό του σ' αυτήν. Με το «Για ένα φιλότιμο» πλούτισε το ελληνικό διήγημα με μια εξομολογητική χαμηλόφωνη φωνή, που τη συνέχισε με τη «Σαρκοφάγο», τη «Μόνη κληρονομιά» και άλλα διβλία, λιγότερο επιτυχημένα απ' ό,τι τα δυο πρώτα του.

Στην ίδια δεκαετία εμφανίζεται στην πεζογραφία η Νίνα Κοκκαλίδου-Ναχμία με τα διβλία «Η κοιλάδα με τις άμπουλες», «Οι αποσταμένοι», «Ινστιτούτο καλλονής», «Τηλεφωνικό κέντρο» και «Άγωνα γραμμί», όπου η γραφή νοιάζεται πολύ για το γραφικό και το εξωτερικό, αλλά διαθέτει και μια μυθολογική ικανότητα αξιοπρόσεκτη.

Λίγο αργότερα βγάζει τα βιβλία του ο Γιώργος Κάτος (Οι μικροί μας άγγελοι – Η επιστροφή του Κάλν – Άπνοια – Η βασίλισσα των κατσαρίδων – Τα καλά παιδιά) που δείχνουν μια τόλμη στην έκφραση και αφηγηματικές αρετές, χωρίς άμεσες ενδοσκοπήσεις.

Ενταγμένοι περισσότερο στο πεζογραφικό κλίμα που διαμορφώθηκε στη Θεσσαλονίκη από την πρώτη γενιά και συνεχίστηκε από τον Χειμωνά, τον Παπασιώπη ή τον υπογράφοντα, είναι δυο νεότεροι συγγραφείς. Πρώτος χρονικά εμφανίστηκε ο Σάκης Παπαδημητρίου, το 1965, με «Το δωμάτιο», για να συνεχίσει με τα βιβλία «Το ασανσέρ», «Η παρακαμπτήριος» και τα «Κωδικοπληκτρονικά», μια σειρά που δείχνει συνεχή εξέλιξη αναζήτησης της προσωπικής ταυτότητας μέσα σ' έναν κόσμο όπου η τεχνολογία παίζει όλο και πιο αποφασιστικό ρόλο. Με το κλείσιμο της δεκαετίας έδωσε το πρώτο της βιβλίο η Αλεξάνδρα Δελγιώρη. Είναι οι «Ιστορίες στο πρώτο πρόσωπο», που ακολουθήθηκαν από τις «Φωνές» και τον «Ανδρόγυ». Στα κείμενά της η Δελγιώρη αποπειράται μια ψυχική ενδοσκόπηση χρησιμοποιώντας πολλές φορές τις εμπειρίες του σώματός της και αναδιψώντας στη μνήμη της.

Την ίδια χρονιά στα 1969 παρουσίασε το πρώτο του βιβλίο και ο Αντώνης Σουρούνης (Ένα παιδί γελάει και κλαίει – 1969) για να συνεχίσει με τους «Συμπαίχτες» και τα «Μερόνυχτα Φραγκοφούρης», όπου με αδρή γλώσσα και χιούμορ αφηγείται τις περιπέτειες της εφηβείας ή τις περιπέτειες της μετανάστευσης, έναν κόσμο λούμπεν και πολλές φορές κυνικό. Στην επόμενη δεκαετία παρουσιάστηκε με βιβλίο πεζογραφίας ο Τόλης Καζαντζής. Έργα του είναι «Η κυρά Λιθάβητ», «Η παρέλαση», «Ενηλικίωση» και πρόσφατα «Οι πρωταγωνιστές» και «Μια μέρα με τον Σκαρίμπα». Με γραφικότητα, παρατηρητικότητα και χιούμορ ο Καζαντζής αφηγείται ιστορίες που έζησε ή άκουσε παιδί (από την άποψη αυτή διακρίνει κανείς μια αντιστοιχία με την πεζογραφία του Ιωάννου), ενώ, μέσω του τρόπου του Σκαρίμπα, ενώνει τη φωνή του απέναντι στο κάθε λογής κατεστημένο και μικρόχαρο.

Περίπου τον ίδιο καιρό εμφανίσθηκε στα γράμματα με βιβλίο και ο Περικλής Σφουρίδης, που καλλιέργει με εμμονή το διήγημα. Στα βιβλία του («Η αφίσα» – «Χωρίς αντίκρυσμα» – «Το τίμημα» – «Κούφια λόγια») αποδεικνύεται ένας ευσυνειδητός καταγραφέας επεισοδίων, όπου ο διάλογος είναι χαρακτηριστικό στοιχείο, όπου το ασήμαντο παίρνει σιγά σιγά μια βαρύτητα και η σχέση με τη γυναίκα κρύβει πολλές απογοητεύσεις. Θα πρέπει να προσθέσουμε ακόμη δυο πεζογράφους που παρουσιάστηκαν με βιβλία τους στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Ο

Τόλης Νικηφόρου έχει παρουσιάσει τα βιβλία «Αλμπατζάλ», 1971, «Εγνατία οδός», 1973, και «Ονειροπόλων εγκλήματα», 1976, όλα με συλλογές διηγημάτων. Στα 1972 έβγαλε το πρώτο του βιβλίο («Εισβολή») ο Θωμάς Φλαμουρτζόγλου, που χρειάστηκε δέκα χρόνια για να βγάλει το δεύτερό του, «Διάσπαση ατόμου», 1982. Και τα δύο περιλαμβάνουν διηγήματα.

Στους πολύ νεότερους ανήκει ο Μανόλης Ξεξάκης που με τα σύντομα διηγήματά του («Ο θάνατος του ιππικού») μιλάει για εξουσία και έρωτα και μιλάει με ευαισθησία. Στα 1979 παρουσίασε το πρώτο βιβλίο του ο Δημήτρης Δημητριάδης (Πεθαίνω σα χώρα – Η τιμή της ανταρσίας στη μαύρη αγορά), με ένα λόγο που κινείται ανάμεσα στην ποίηση και την πεζογραφία, ανάμεσα στο στοχασμό και την παραφορά, και που εντάσσεται στην εσωστρεφή πεζογραφία της Θεσσαλονίκης.

Παράλληλα ο Γιάννης Πάνου παρουσίασε το βιβλίο του «Από το στόμα της παλιάς Ρέμινγκτον», όπου ιστορία και μυθολογία μπλέκονται σ' ένα θετικό αποτέλεσμα και όπου ο συγγραφέας αφηγείται τρόπους της συγγραφικής του σύνθεσης. Ακόμη νεότερος, ο Αλέξανδρος Κοσματόπουλος έβγαλε τα βιβλία «Τα δυο φορέματα» και «Το άλγος της αφής», όπου ανιχνεύει τη φθορά έμφυτων και άψυχων με ευαισθησία και με επιδράσεις Πεντζίκη.

Για να συμπληρωθεί η εικόνα της πεζογραφίας θα έπρεπε ίσως να αναφέρει κανείς πως δυο ποιητές, ο Ντίνος Χριστιανόπουλος και ο Ανέστης Ευαγγέλου, εξέδωσαν βιβλία με διηγήματα (ο πρώτος την «Κάτω βόλτα», ο δεύτερος «Το ξενοδοχείο και το σπίτι») κι ακόμη ότι ο Κώστας Λαχάς έδωσε ένα μικρό πεζογραφικό βιβλίο με τον τίτλο «Πεδίον οσφρησεως» και ο Νίκος Κοκάντζης το μυθιστόρημα «Τζοκόντα», μια ιστορία Ρωμαίου και Ιουλιέτας της κατοχής.

Παρατηρήσεις και σκέψεις

Αυτή είναι η πεζογραφία της Θεσσαλονίκης, μια προσφορά που απλώνεται σε μισόν αιώνα και παραπάνω και που, όπως διαπιστώνεται, μπορεί να χωριστεί σε δυο μεγάλες κατηγορίες: η πρώτη, και πιο ενδιαφέρουσα, περιλαμβάνει τους συγγραφείς που καλλιέργησαν και καλλιέργουν τον εσωτερικό μονόλογο, τη συνειρμική γραφή, την αυτοανάλυση (Ξεφλούδας, Δέλιος, Γιαννόπουλος, Πεντζίκη, Παπασιώπης, Μπακόλας, Χειμωνάς, Ιωάννου, Παπαδημητρίου, Δελγιώρη, Πάνου, Δημητριάδης, Κοσματόπουλος κ.ά.) και η δεύτερη τους πιο εξωστρεφείς και ρεαλιστές.

Θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς πως οι

πεζογράφοι της πρώτης κατηγορίας και αρκετοί της δεύτερης δεν είναι πρωμίτιφ, αντίθετα καλλιλογούν και προβληματίζονται. Κι ακόμη θα μπορούσε να παρατηρήσει πως, στις πρώτες τουλάχιστον γενιές των πεζογράφων, οι συγγραφείς είναι Μακεδόνες και πως οι πρόσφυγες (ή μάλλον οι απόγονοί τους) πολύ αργότερα μπαίνουν στη λογοτεχνική παραγωγή της συμπρωτεύουσας.

Μια τελευταία παρατήρηση: η πρώτη γενιά των πεζογράφων δεν επηρεάζονται από τα κοινωνικο-πολιτικά γεγονότα της εποχής τους. Μόνο με τον πόλεμο του 1940-41 ο Ξεφλούδας εμπνέεται από τα πάθη του στρατιώτη, του μαχητή, και ο Δέλιος στη «Μουσική δωματίου» αφηγείται για τον πόλεμο. Μεταπολεμικά, με την εμφάνιση των καινούριων πεζογράφων, οι πολιτικές και κοινωνικές εμπειρίες περνούν σε κάποια πεζογραφήματα, όπως στα «Αγρίμια του άλλου δάσους» του Αλαβέρτα, μια αναφορά στον εμφύλιο, η «Οικογένεια» του Δέλιου, που καλύπτει ιστορικά γεγονότα της Θεσσαλονίκης από τις αρχές του αιώνα και μετέπειτα, στα κείμενα του Ιωάννου, με τις αναμνήσεις της κατοχής και το δράμα των Εβραίων, στα διβλία του Παπασιώπη

για το άγχος των χρόνων της κατοχής ή του Βαλιούλη για το άγχος της κατοχής και των μεταπολεμικών χρόνων.

Αυτή είναι, συνοπτικά, η εικόνα της πεζογραφίας της Θεσσαλονίκης, μιας πεζογραφίας, που έχει πια πίσω της ένα πλούσιο έργο, που έχει και θέτει προβλήματα ή ερωτήματα, που αποτελεί μια ιδιαίτερη φλέβα μέσα στα ελληνικά γράμματα, ένα σημαντικό τους κεφάλαιο.

Σημ. επιμ.: Από διακριτικότητα ο συντάκτης του άρθρου δεν αναφέρθηκε στην προσωπική του συνεισφορά στη μεταπολεμική πεζογραφία της Θεσσαλονίκης. Για την αποκατάσταση της ιστορικής πληρότητας του κειμένου σημειώνονται τα ακόλουθα:

Ο Νίκος Μπακόλας εμφανίστηκε στα γράμματα το 1958 με τη νουβέλα «Μην κλαις αγαπημένη» και συνέχισε με το μυθιστόρημα «Ο κήπος των προγκήπων» (1966) τα τρία πεζογραφήματα «Εμβατήρια» (1972), το πεζογράφημα «Υπνος Θάνατος» (1974) και τα αφηγήματα «Μυθολογία». Σε όλα τα διβλία του, εκτός ίσως από το πρώτο, ο Μπακόλας κινείται μέσα σ' ένα κλίμα εσωτερικότητας που επιδιώκει να γίνει μυθολογία: από την άποψη αυτή τα σημαντικότερα έργα του είναι το δεύτερο και το τέταρτο.